# کاتێك فەلسەفە دادەبەزێتە سەر شەقامەکان

مستەفا زێن
لە عەرەبییەوە:
شوان ئەحمەد

ئێستا چل ساڵ بەسەر شۆڕشی خوێندکارانی فەرەنسادا تێدەپەڕێت (ئایاری ١٩٦٨). شۆڕشێک دژ بە دنیای سیاسەت و خێزان و بەرنامەکاڵوکرچەکانی خوێندن. ئەم شۆڕشە نەک هەر فەرەنسا، بەڵکو وڵاتانی دیکەی جیهانیشی گرتەوە. خوێندکاران دروشم گەلێکیان بەرز کردبووەوە کە داوای گۆڕینی بەرنامەکانیان دەکرد (بەرنامەی خوێندن و ژیان)، لەگەڵ دابینکردنی داهاتوو بۆیان. لەم سەروبەندەدا

کرێکارانیش داوایاندەکرد موچەکانیان بۆ زیاد بکرێت، خوێندکاران خۆیان تێکەڵ بەوانکرد و دروشمی (موچەیەکی کەم و بچوک، لە بەرامبەر تانکی قورس و گراندا) بەرزکردەوە. هەندێ لە کرێکاران دەستیان بەسەر چەند کارگەیەکدا گرت، تا خۆیان سەرپەرشتی بکەن و بەڕێوەی بەرن. هەندێ لە خوێندکارانیش چەند زانکۆیەکیان کۆنترۆڵکرد. جموجۆڵەکانی خۆ پیشاندەران، هەر ڕستێک خواست و داواکاری نەبوو. سیاسەت تێکەڵ بە ئایدیۆلۆژیا بوو. ئەوەی دنەی خۆ پیشاندانەکانی پاریسی دەدا و مانگرتنەکانی ئەوێی گەرمتر دەکرد، ئەو خۆپیشاندانە گەورە و بەرفراوانانەی ئەمریکا بوو دژی جەنگی ڤێتنام. خۆپیشاندەران بەهێزەکانی ئاسایشدا هەڵپژان و هەندێ خوێن ڕژا. سەدان هەزار کەس ڕژانە سەر شەقامەکان. حکومەت ناچار بوو وادەی هەڵبژاردن دیاری بکات و دیگۆلیەکان تیایدا سەرکەوتن، بەڵام «دیگۆل» دەستی لەکار کێشایەوە. لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاش، دەسەڵات ناچار بوو واز لە لوت بەرزی بهێنێ. لە ژێر فشاری شەقامدا سەرۆک «ليندۆن جۆنسۆن» ڕایگەیاند، ڕازییە بە ئەنجامدانی دانوستاندن لەگەڵ سەرکردەکانی ڤێتنامی باکوردا.

لە ئایاری ١٩٦٨ دا فەلسەفە دابەزیە ناو شەقامەکانی پاریس. لەوێدا «جان پۆل سارتەر و ڕۆلان پارت و میشال فۆکۆ و لوی ئاڵتۆسێر و لیڤی شتراوس»، تێکەڵ بە خوێندکاران و کرێکاران بوون. هەموان لە دژی دام و دەزگا موحافیزکارەکان وەستانەوە، بە دام و دەزگاکانی پارتی کۆمۆنستی فەرەنسیشەوە، چونکە ئەو پارتە هەڵوێستی دژ بە جموجۆڵی خوێندکارانی وەرگرت و هاوکات پشتیوانی خۆی لە هێرش و پەلامارەکانی یەکیەتی سۆڤیەت بۆ سەر چیکۆسلۆڤاکیا ڕاگەیاند. حیزبی کۆمۆنیست بە حیزبێکی کۆنەپەرست ئەژمار کرا، کە تەنها خواستی گەیشتبوو بە دەسەڵات، لە ڕێی گەمە تەقلیدی و سواوەکەی دیموکراسیەوە. لای خۆیەوە فەلسەفەش شۆڕشێکی بەخۆیەوە بینی کە بووە مایەی سەرهەڵدانی ژمارەیەک فەیلەسوفی نوێ، دیارترینیان بریتی بوون لە: «جاک دێریدا و بێرنارد هنری لیڤی». بەشێکی زۆری گەورە فەیلەسوفانیش ڕویان لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا کرد، کارێک کە بووە مایەی ئەوەی کاریگەریەکی زۆر لەسەر زانکۆکانی ئەوێ جێبهێڵێت، هەندێکی لە کارو بەرهەمەکانی «ئیدوارد سەعید»دا هەست پێدەکەین، بە تایبەت لە بواری ڕەخنەی ئەدەبیدا.

هاوکات لە وڵاتانی ئێمەشدا ساڵی ١٩٦٨، خوێندکاران کەوتنە خۆیان و ڕاپەڕین، بەتایبەت لە بەیروت و قاهیرە. خوێندکاران کاتێک کەوتنە ئەو جموجۆڵە، هێشتا ساڵێک بەسەر شکستی حوزەیرانی ١٩٦٧ تێنەپەڕی بوو. ڕاپەڕینی خوێندکاران لای ئێمە هۆکارەکەی خواستی خوێندکاریانە نەبوو، هیچ یەک لەوانە داوای یان پێشنیاری بەرنامەیەکی ئەکادیمی جیاوازتریان نەدەکرد و کارەکەیان دژی ترادسیۆنی زانکۆیی نەبوو، چونکە ئێمە تا هەنوکەش خاوەنی ئەو جۆرە لە ترادسیۆنی زانکۆیی نین. هۆکاری ئەو ڕاپەڕینانە سیاسی بوو. ناڕەزایەتی بوو دژی شکست. سەرکوتکردن لای ئێمە زۆر لەوەی فەرەنسا سەختتربوو. خوێندکارانی ئێمە بوون بە خێڵ: خێڵی ڕاستڕەوەکان لە دژی خێڵی چەپڕەوەکان. پێکدادان و ئامبازبونی یەکتری لە نێوان ئەو دوو خێڵەدا، بوو بەشتێکی ڕۆتینی و ئاسایی. گۆڕانیەکانی «شێخ ئیمام» و شیعرەکانی «ئەحمەد فوئاد نەجم» لە میسر، ترۆپکی بیرکردنەوەی فەلسەفی ڕادیکالانەبوو. هەندێک لەوانەی دروشمی خوێندکارانی فەرەنسایان

هەڵگرتبوو، بە چاوێکی سەیر تەماشا دەکران و نەشاز بوون. بە کورتیەکەی لای ئێمە دەرەنجامی ئەو خۆپیشـــاندانانە، بە شکســـتی زانکۆکان و خوێندکاران و پاشە کشەکردنیان کۆتایی هات.

هیچ کەس لـــەو ســـەردەمەدا دیقەتی ئەوەی نەدا کە شۆرشـــێکی پێچەوانە بەرێوەیە، ئەویش بـــە بریار و بە پاڵپشـــتیکردنی فەرمی دەوڵەت. کاریگەریەکانـــی ئەم شۆرشـــە پیێچەوانەیەش لە هەشـــتاکان و نەوەدەکانی ســـەدەی رابردودا بەدەرکەوت و هەتا ئێستاش کاری خۆی دەکات. شۆرشێک کە هەموو چەمکە غەیبانی و سروتئامێز و مەزهەبیەکانی گەراندەوە ناو زانکۆکان.

لە فەرەنســـا راپەرین و شۆرشی خوێندکاران، فەلســـەفەی نوێی بەرهەم هێنا، بەڵام لە وڵاتانی ئێمە فەلسەفە هەڵهات.. فەیلەسوفەکان ئاوابون و هۆڵەکانـــی خوێندنیـــش بـــۆ «بـــن لادن» و «زەواهیـــری» و «زەرقـــاوی» و هێزە ئاییني و مەزهەبیـــەکان چۆڵ بوون. بـــەڵام بابزانین دوای چل ساڵ لە شۆرشی خوێندکارانی ١٩٦٨، ئەمرۆ چ باسە؟

دوای چـــل ســـاڵ، گەنجانی دوێنـــێ بونەتە کەسانی پیرو پەککەوتە. هەندێکیان لەناوەندی دەســـەڵاتدان و بەرپرســـیارێتی سیاســـیان لە ئەســـتۆیە (وەک: دانیـــال کوهیـــن بنـــدت. و: کوردی)، یان بەرپرسی ئەو زانکۆیانەن کە لە دژی راپەرین و بەگژ سستمی خوێندنەکەیدا چونەوە. هەندێکی دیکەیان (کە نمونەی ئەمانە لە وڵاتانی ئێمـــەدا زۆرە)، لەوپەری چەپەوە گواســـتیانەوە بۆ ئەوپەری راســـت. لـــە تیۆریزەکردنی تێزە و تیورەکانی «ماوتســـی تۆنگ و چـــی گیڤارا» و شۆرشـــی بەردەوام وازیان هێنا، بـــۆ لایەنگیری «جۆرج ۆکەر بۆش». پێش چل ســـاڵ لەمەوبەر فەلســـەفە لە زانکۆکانی پاریسەوە دابەزیە سەر شـــەقامەکانی فەرەنسا، بۆ ئەوەی ئایدیا و بیرو بۆچونی تـــازە بخوڵقێنـــێ. لای ئێمەش کاتێک ئایدیالـــە نمونەییەکان دابەزینـــە ناو زانکۆکان، زانکۆکانیان کرد بە شەقامگەلێکی دواکەوتوو.

**سەرچاوە:**

الحياة، ٦/ ٥/ ٢٠٠٨.